

KARADENİZ

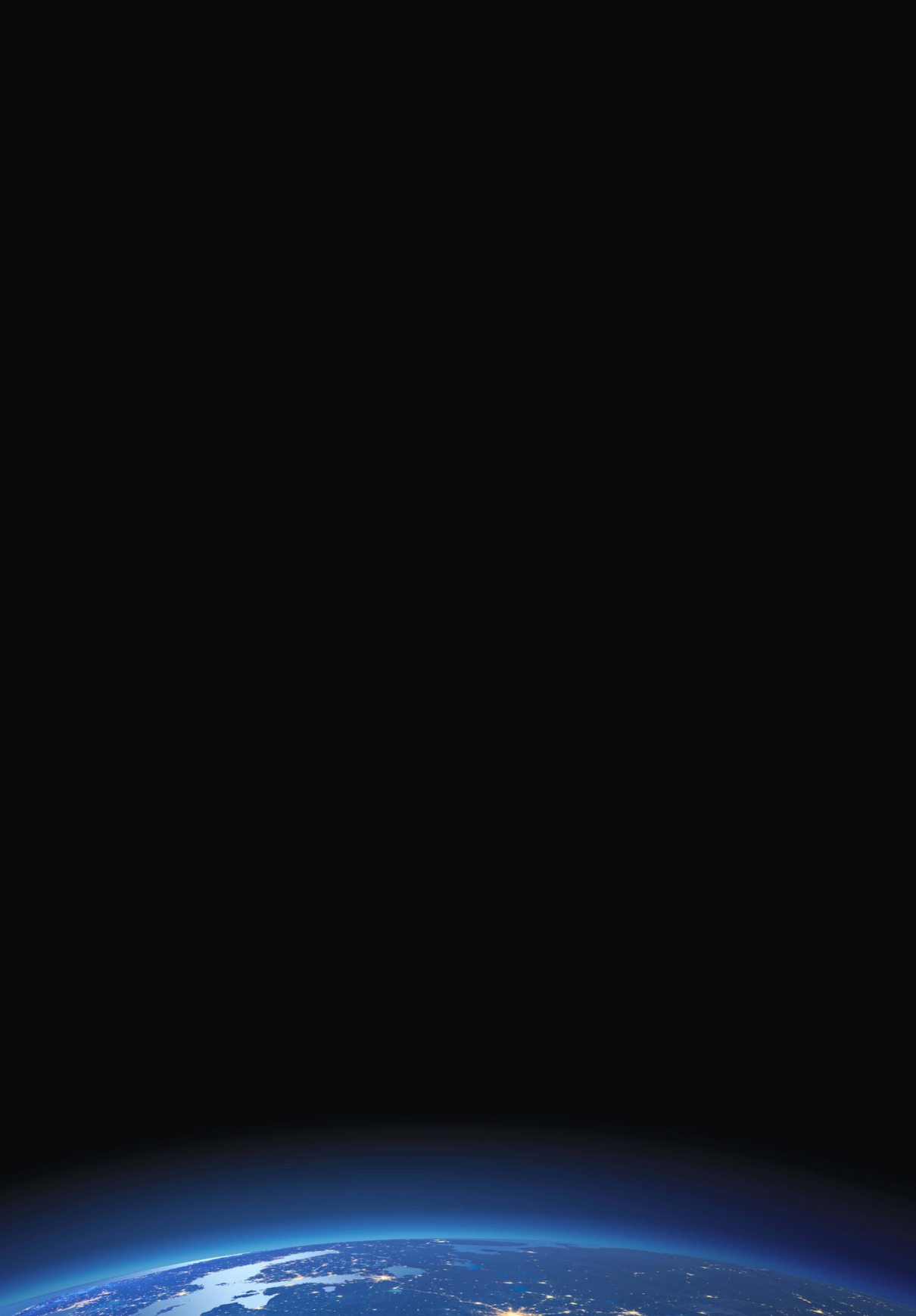
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM 8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAİL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

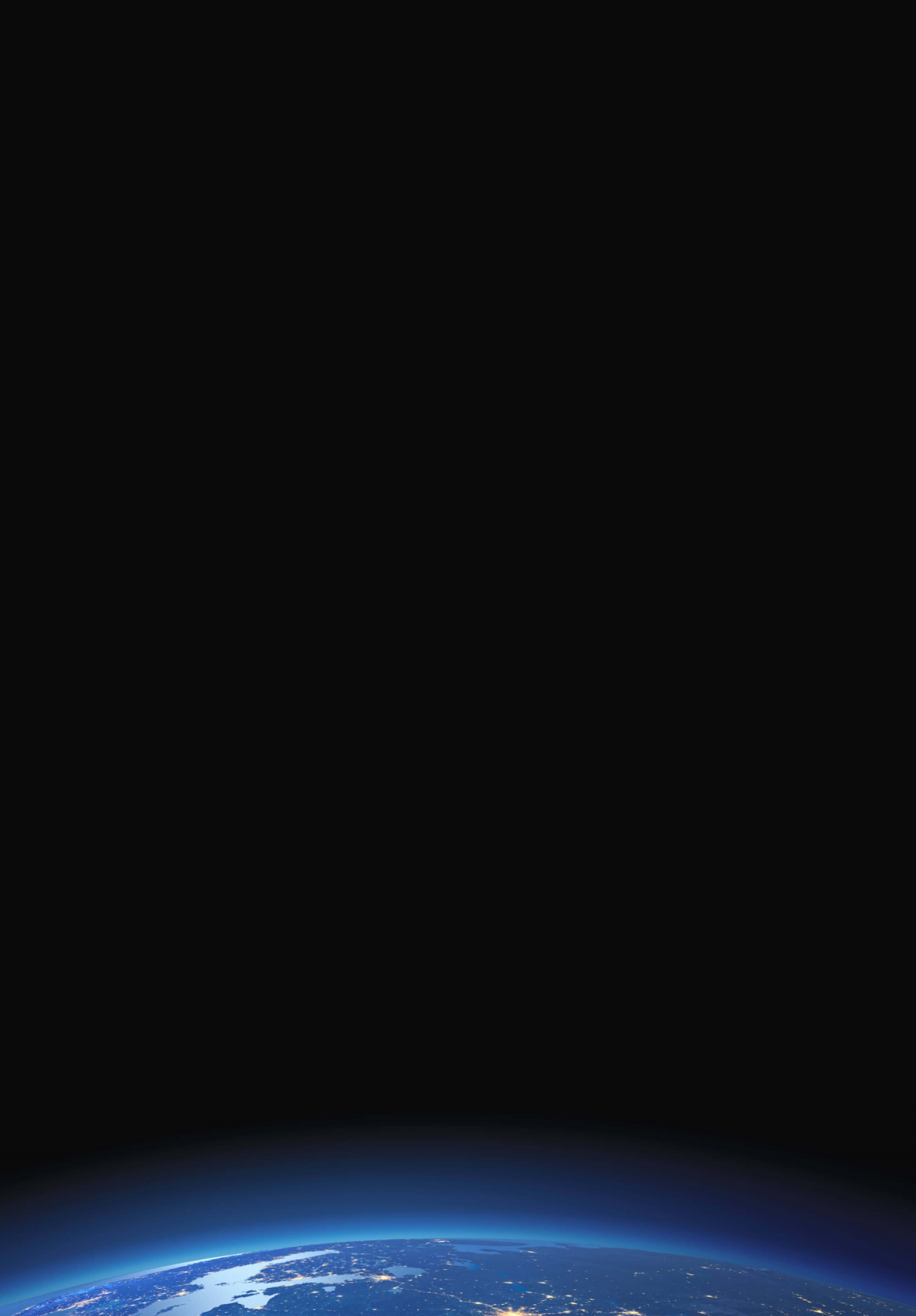
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Geniş Karadeniz
Havzasında
Sınıraşan
Sorunlar

3. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA KARADENİZ HAVZASI'NDA GÖÇ

İsmail Köse

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Denizler, gerek iklim üzerindeki yumuşatıcı etkileri gerek kıyı şeritlerindeki arazilerin daha verimli olması, sağladıkları beslenme olanakları, ulaşım kolaylıkları ve doğal güzellikleriyle insanoğlunun yakınında yaşamayı tercih ettikleri alanların başında gelir. Tarih boyunca değişmeyen bu tercih deniz kenarlarına yönelik göç hareketlerini tetikleyen başlıca dürtülerin ilk sırasında yer almıştır. Denizlerin göç hedefi olmak kadar tarih boyunca üstlendikleri diğer misyon ise göç yolu olmalarıdır. Yüzlerce, binlerce hatta milyonlarca insan tarih boyunca gemilere doldurularak ya da binerek denizlerin sağladığı ulaşım olanakları sayesinde uzak coğrafyalara gidebilmişler, ya da götürülmüşlerdir. Son teknoloji tren yollarının, kara araçlarının, ortalama gemi boyutunda Airbus, Antonov model uçakların kullanımında olduğu günümüz modern çağında bile ne insanların ne de ticari emtianın bir yerden başka bir yere denizlerde olduğu gibi büyük miktarlarla nakledilmesi olasıdır.

Karadeniz, coğrafi olarak Asya ile Avrupa kıtalarını buluşturan, iç halka havzada Balkanlar, Rusya, Kafkaslar ve Anadolu; dış halka havzada Rus stepleri, Hazar, Türkistan, Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Orta Avrupa'nın kesiştiği bir noktada yer alır. Boğazların yegâne çıkışı sağladığı bu kritik bölge dünya denizlerinin en stratejik yerlerinden birisidir. Nitekim Karadeniz Havzası tarih boyunca gerek Avrupa, Rus Stepleri

dahil Asya gerekse Anadolu'nun güvenliği için vazgeçilmez önemde olmuştur (Köse 2020: 203-204).

Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kavşak noktasında, enerji kaynaklarının geçiş koridorunda yer alan bu stratejik Havza kadim İpekyolu başta olmak üzere ticaret yollarının da ana akslarından birisi olagelmıştır. Tarih boyunca, Avrupa, Asya ve Afrika'ya giden yolların kesişme noktasında bulunan Karadeniz Havzası'nı kontrol edebilen güç ya da güçler aynı zamanda Balkanlar, Avrupa, Doğu Akdeniz ve Güney Kafkasya ile Ortadoğu'nun kuzey kısımlarını da kontrol edebilmişlerdir. Son yıllarda Doğu ve kuzeydeki uzak coğrafyaları içine alacak şekilde Karadeniz ile ilgili yapılan çalışmalarda hinterland bölgeleri de kapsayacak şekilde Büyük Karadeniz Havzası (Wider Black Sea (WBS)) kavramının geliştirilip bu kavramsallaştırmanın hızla kabul görmesi yukarıda dikkat çekilen gelişmelerin doğal sonucudur (Gaber 2018: 198-200).

Akdeniz'deki göç hareketliliği her daim çok daha yüksek boyutlarda gerçekleştiği için ilk bakışta Karadeniz ve göç kavramları bir arada düşünülmez. Oysa tarih boyunca Türkistan, Çin, Kafkaslar, Rus Stepleri hatta Anadolu ile Akdeniz arasında bağlantı sağlayan Karadeniz, etrafını çevreleyen geniş arazilerin doğal sonucu olarak aynı anda göçün hem hedefi hem de transit geçiş güzergâhı olmak durumunda kalmıştır. Son yüzyılda Karadeniz havzasında yaşanan göçlerin acı hatıraları halen kayıtlardadır.

Akdeniz havzasındaki göç hareketliliğiyle benzer şekilde Karadeniz havzasındaki son dönem göçlerin hedef varış noktası AB Bölgesidir. Bu nedenle AB'nin göç politikaları gerek göçmenler gerekse bölge istikrarı için hiç olmadığı kadar yaşamsal önem kazanmıştır. Oysa AB bu tarihsel yükümlülüğü üstlenmeye, göçün oluşturduğu demografik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sorunları paylaşmaya hem isteksizdir hem de hazır değildir. Antikçağ'ın Germanyaya sınırından güneye doğru inen Roma surlarını hatırlatan, güvenli kale Avrupa

arkasında, Brüksel merkezli ortak çözümden uzak tutum göç sorununun gerek Akdeniz gerekse Karadeniz havzasında hem göçmenler hem de geçiş güzergahındaki ülkeler için derinleşerek içinden çıkılmaz krizlere dönüşmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada Karadeniz Havzası'nda Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen göç mobilizasyonu, tarihsel perspektifle ele alınarak, göçün ana varış hedefi AB'nin Soğuk Savaş sonrasında göç akımlarına karşı geliştirdiği sürdürülebilir olmaktan uzak politikalar değerlendirilecektir.

Karadeniz Havzası'nda Tarihsel Göç Hareketleri

Göç kavramı insanlık tarihi ile yaşıttır. Avcı toplayıcı ilk insan topluluklarından modern devlete kadar geçen on binlerce yılda göç ve insanlık gelişimi birbiriyle ilintili şekilde biçimlenmiştir ve halen biçimlenmektedir. Irkı, dini, düşüncesi, kültür düzeyi ya da eğitimi fark etmeksizin, varoluşundan bugüne kadar beşeriyet; barınması, üremesi ve beslenmesi gibi üç temel gereksinime karşı tehdit algıladığında, geçiş güzergahları olabildiğine riskli, geçmeyi deneyenin hayatta kalma olasılığı çok düşük de olsa, daha güvenli topraklara doğru göç etmeyi edimsel bir davranış olarak gerçekleştirmektedir. Tarihteki hemen hemen tüm göç hareketleri söz konusu dürtü doğrultusunda meydana gelmiştir. Göç hareketlerinin olgusal gelişimi tanımlamaların da sınıflandırılarak kategorik ayrıma tabi tutulmasını gerektirmiştir. Göç olgusu, kavramsal olarak irdelendiğinde bir yerden başka bir yere göçmek ile vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu menşe devletin topraklarından ayrılarak hedef başka bir devlete göçmek/sığınmak/iltica etmenin farklı olgular olduğu görülür. Nitekim göç olgusu yer değiştirme amaç ve nedenine bağlı olarak literatürde farklı şekillerde isimlendirilmekte ve tanımlanmaktadır (Köse 2016: 2). Söz konusu kavramsallaşma insanlık tarihinde kitlesel göçün en yüksek, yıkıcı ve kapsamlı boyutlarda gerçekleştiği II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalarla biçimlenmiştir.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 senesinde imzalanan Cenevre Sözleşme'nin 33 (1) Maddesine göre; “*imzacı devletler; ırkı, dini, etnik kimliği ya da siyasi tercihi veya sosyal üyeliği nedeniyle topraklarına iltica eden mültecileri geri gönderemeyeceklerdir*” (Hiller 1998: 284). Türkçe kullanımda “iltica” kökünden türeyen “mülteci” kavramı aslında “*refugee*” teriminin karşılığıdır ve anlam kaymasına uğrayarak zaman içinde İngilizce “*migrant*” terimi kapsamına giren toplulukları ifade eder hale gelmiştir. Bu değişimde “sığınmacı” statüsünün AB Bölgesinde yerleşim amacıyla kullanılmaya başlanması da etkili olmuştur (David 2006: 69).

Anlam kaymasına rağmen terimin doğru karşılığı “göçmen” olmalıdır. Bu çalışmada, galatı meşru hale gelen genel tanımlamaya riayet edilerek yerleşik hatalı bir kullanım olan “mülteci” ifadesi, “göçmen” tanımı ile birlikte siyasi sığınmacıları “*refugee*” değil yasadışı/düzensiz göçmenleri “*illegal/irregular migrants*” ifade etmek için kullanılacaktır. Çünkü çalışmanın konusu Karadeniz Havzası ve bu havzadaki göç hareketinin öznesi göçmenler uluslararası hukukun belli haklar tanıdığı siyasi sığınmacılar değil, daha çok iç savaşlar, güvenlik sorunları, ağır yaşam koşulları ile otoriter rejimlerin tetiklediği yoksulluk ve istikrarsızlıklar sonucu yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalan, daha iyi hayat şartlarının bulunduğu topraklara yerleşmeyi amaçlayan topluluk ya da bireylerdir.

Kitlesel göç hareketleri yoğun kar yağışı sonrası dağ yamaçlarından kopan çığa benzetilebilir. Nasıl ki bir kez yerinden kopan milyonlarca tonluk kar kütleleri yer çekimiyle aşağı doğru çekilirken yolları üzerindeki diğer kar topaklarını toplayarak büyüyüp belli bir boyuta ulaştıktan sonra önlerine çıkan hemen her şeyi sürüklerse kitlesele göç hareketleri de bir kez harekete geçtiğinde etraftaki insan kümeleri içgüdüsel bir dürtüyle hızla bu gruplaşmalara katılarak hareketin her geçen süre daha fazla büyümesine neden olurlar.

Nasıl kar kütleleri zirvelerinden koştuklarında geri yerlerine konulmaları hemen hemen olanaksız ise kitlesel göç hareketlerinde göçmenlerin geri, menşe lokasyonlarına iade edilmeleri de hemen hemen aynı derecede olanaksızdır. Çığ kütleleri genellikle deprem, volkan patlaması, tiz ses, lodos gibi ani değişimler sonucu harekete geçer ve aşağı doğru yönde akar. Kitlesel göçler de yaşamı çekilmez hale getiren pek çok olgu ile ivme kazanır ve daha güvenli, müreffeh coğrafya yönünde mobilize olur. Kar kütlelerini yer çekimi, göç hareketlerini ise daha iyi olduğuna inanılan yaşam şartları yönlendirir. Deniz rotaları gerek kontrollerinin güç olması gerekse kalabalık grupların bir yerden bir yere naklinin daha kolay olması nedeniyle göç hareketlerinde en çok kullanılan güzergahların başında gelir.

Tarihsel olarak ana aks geçiş noktalarından birisi olan Karadeniz Havzasında göç hareketliliği, Soğuk Savaş süresince büyük oranda dondurulmuştur. Karadeniz'deki göç hareketliliği Soğuk Savaş sonrasında büyük bir artış göstermekle birlikte, Akdeniz Havzası ve Arap Yarımadası kaynaklı çok daha büyük boyutlardaki göç hareketliliğinin gölgesinde kalmıştır. Buna karşın Karadeniz Havzası, tarihsel mirasıyla uyumlu olarak göç hareketliliğinin hiçbir dönem dinamizmini kaybetmeyen başlıca bölgeler arasındadır.

Bilinen tarihin hemen her döneminde, gemicilik olanaklarının gelişmesine bağlı olarak Karadeniz ve yakın havzası savaşların, kavim göçlerinin, ticaretin ana geçiş güzergahlarından birisi olmuştur. Türkistan'dan AB'nin doğu sınırlarına kadar stratejik bir koridor olan Karadeniz havzası yakın ve uzak çevresindeki ülkelere çokça avantaj sağlayan bir konumdadır (Chifu 2013: 1). Karadeniz ve yakın çevre havzası I. Dünya Savaşı öncesinde keşfedilen petrol yatakları ve Soğuk Savaş sonrasında önem kazanan doğalgaz yataklarıyla enerji yollarının ana geçiş güzergahlarından birisi olmuştur. Modern İpekyolu olarak da adlandırılan bu yeni nakliyat türü sayesinde Karadeniz'in

dünya enerji politikasında sahip olduğu önem hızla artmış, bu durum göç motivasyonlarını da etkilemiştir.

Yeni enerji kaynaklarının keşfiyle Avrupa ve Balkanlar'ın doğu, Rusya'nın güneydoğu ve Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarından başlayıp Afganistan, Pakistan, Hindistan üzerinden Çin'e; Kafkaslar, Azerbaycan, Hazar Denizi üzerinden Türkistan ve Moğolistan'a; Kafkaslar, Doğu Anadolu üzerinden Basra Körfezi'ne erişen ticari, kültürel olduğu kadar enerji naklinin gerçekleşebileceği rotalar bir kez daha işlerlik kazanmıştır. Yaygın uygulama ticari rotaların geçtikleri bölgelere zenginlik getirmesidir. Aynı durum enerji nakil hatları için geçerli değildir. Tarih boyunca enerji kaynakları önemli savaş ve çatışmaların ana aksı olagelmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında enerjiye doymayan gelişimi beraberinde yeni tip, kanlı ve acımasız savaşları da getirmiştir. Benzer durumun Karadeniz Havzası nakil hatlarında ve ana üs kaynak noktalarında da yaşanması kaçınılmazdır. Bütün bu etmenler kuşkusuz göç hareketlerini harekete geçirici etkide bulunmaktadır.

Tarih boyunca Karadeniz havzası ana göç destinasyonlarından birisi olmuştur. Kuzeyde Çarlık Rusyası, doğuda Türkistan ve Kafkaslar, batıda Balkanlar güneyde Anadolu, Karadeniz Havzası'nı merkeze alan bir göç hareketliliğine kaynaklık yapmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliğinin temel motivasyonu istihdam bulmaktan daha çok, barınma ve beslenme sorunlarıyla birlikte ya farklı inançtaki işgalci devlet idaresinden kurtulmak ya da istilacı orduların önünden güvenli alanlara kaçabilmek dürtüsünün harekete geçirdiği mobilizasyonlar şeklinde biçimlenen eylemlerdir.

Son yüzyılda gerçekleşen Kafkas Göçleri (Erkan 1993), 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında iç savaşta Kızıl Ordu önünden kaçan Beyaz Rus Göçü (Köse 2011: 147-148), Balkan Savaşları esnasında Balkanlarda Osmanlı yükselme döneminde

yerleşmiş Türklerin Anadolu'ya geri göçü (Şimşir 1970), bu göçün öncesinde yine Balkanlar'dan Anadolu'ya 1848 senesinde patlak veren Macar mülteciler sorununda, Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ve Polonyalı yurtseverlerin göçü (Duran, Köse 2017: 293-296) son yüzyıllarda Karadeniz yakın havzasındaki hareketliliğe birkaç örnektir. Bu örnekleri artırmak mümkündür.

Tarihsel kesitler halindeki olguların da açıkça gösterdiği gibi Karadeniz geniş havzasında göç hareketliliği doğu-batı yönünde bir sarkaç motivasyonu ile hareket etmektedir. Sarkacın ağırlık merkezine ivme sağlayan hareket dinamiği batı yönünde olmakla birlikte doğuya geri göçler de çokça yaşanmıştır. Karadeniz havzasındaki göçün bu özelliği de son yüzyılda Arap Yarımadası, İran, Afganistan, Pakistan gibi menşe bölgelerden gelip büyük oranda ya Türkiye üzerinden geçen ya da Türkiye'de kalan göçten karakteristik olarak farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim, Arap Yarımadası başta olmak üzere, İran, Pakistan ve Afganistan üçgenindeki göç hareketliliği sarkacının motivasyonu asimetrik bir şekilde bütün ağırlığıyla batı yönündedir. Nitekim bu bölgelerden giden göçün menşe bölgelere geri dönmesiyle gerçekleşebilecek ivme ya hiç yoktur ya da çok nadirdir ve kümülatif değer oluşturamayacak kadar zayıftır.

Yukarıda da dikkat çekildiği gibi Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliği kendine özgü bazı nitelik ve karakteristiklere sahiptir. Soğuk Savaş süresince, özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyet Yöneticisi Joseph Stalin tarafından Sibirya'ya ve diğer yaşanması güç alanlara sürgün şeklinde gerçekleştirilen zorunlu iç göçler haricinde Sovyet Yönetimi tarafından kapitalist, düşman blok olarak kabul edilen Avrupa yönünde göç engellenmiştir. Öyle ki, Sovyetler Doğu Almanya'da yaşamak istemeyen Almanların Batı Almanya'ya geçişini engelleyebilmek için 1961 yılında Berlin Duvarı'nı inşa etmişlerdir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç dengesi, Sovyetler'de devletçilik ve gerontokrasinin tetiklediği

durağanlık, buna bağlı iktisadi ve sosyal krizler sonucu önce Berlin Duvarı 1989 senesinde yıkılmış daha sonra da Sovyet sistemi çökmüştür.

Dünyanın yüzölçümü olarak en büyük, nüfus olarak üçüncü büyük ülkesi olan Sovyetler Birliği çöktüğünde kaçınılmaz olarak arkasında büyük bir güç boşluğu ve yeniden yapılanmayı güçleştiren kaos ortamı bıraktı. Güvenlik sorunlarıyla birlikte gelişen bu durum Soğuk Savaş süresince dondurulan mobilizasyonun tekrar ve daha güçlü bir dinamikle ivme kazanmasını sağladı. Sovyet döneminde Devlet imkanlarıyla sağlanan eğitim, kültürel gelişme ve çağdaşlaşma belki bir aksiyon sıçraması oluşturabilecek düzeye ulaşamamıştır fakat dünyanın diğer bölgelerindeki göç menşe ülkelerinden çok daha bilinçli kitleler oluşturmuştur. Bu nedenle Sovyet çöküşüyle eş zamanlı olarak Karadeniz Havzası'nda başlayan göç hareketliliği kendi karakteristiği içinde, sınıfsal farklılıklarla özgün bir biçimde gelişmiştir.

Soğuk Savaş Sonrasında Düzen Karmaşası ve Karadeniz

Yukarıda da ifade edildiği gibi Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç dengesi, Sovyetler'de devletçilik ve gentokrasinin tetiklediği durgunluk ve durgunluğa bağlı iktisadi ve sosyal krizler sonucu önce Berlin Duvarı 1989 senesinde yıkılmış daha sonra da Sovyet sistemi çökmüştür. Yaklaşık 74 yıl süren Sovyet yönetim sisteminin ve baskıcı idaresinin çökmesi sonrasında uzak ve yakın Karadeniz Havzası'ndaki devlet ya da devletçikler yeni oluşmakta olan düzene nasıl uyum sağlayacaklarını bilemediklerinden kontrolden çıkmış etnik milliyetçilik, radikal mezhepsel akımlar ve sınır çatışmaları sonrasında Karadeniz Havzası etrafında kriz ve krizlerin tetiklediği kaos alanları oluşmuş, yaşamı güçleştiren bu alanlar önlenemez bir şekilde genişlemiştir. Bütün bunlara ek olarak otorite boşluğundan faydalanıp gücü ele geçirmeye çalışan tek adam rejimleri, dikta idareler ve yeni otoriterliğe gelen itirazlar iç savaşların büyümesine neden olmuştur.

Derinleşen güvenlik sorunları, savaşlar, salgın hastalıklar, etnik çatışmalar, radikal akımlar, iç anlaşmazlıklar, beslenme sorunları, inançlar üzerindeki baskılar, geçim koşulları, etnik ayrımcılık, fikir ve ifade özgürlüğü hakkı kısıtlamaları, cinsiyetçi yaklaşımlar, su kıtlığı, kitlesel anlaşmazlıklar, etnik baskılar, daha müreffeh ve rahat yaşam arzusu, geleceğini güvene alma kaygısı, daha iyi sağlık koşulları tarih boyunca göç hareketlerini tetikleyen temel insani dürtülerin başında gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan karmaşa ortamında Karadeniz Havzası'nda bu koşulların hemen hepsi oluşmuştur. Böylece, 1990'lı yıllardan itibaren bir kısmı kitlesel olmak üzere halen devam eden yüksek motivasyon ve geniş boyutlu göç hareketleri başlamıştır.

Birleşmiş Milletler verilerine göre Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990 yılında 154 milyon insan doğduğu ülkenin dışında yaşıyordu. Bu rakam 25 yılda hemen iki kat artarak 2015 yılında 240 milyona yükselmiştir. Son verilere göre dünya ölçeğinde 50 milyondan fazla insan kaçak olarak çalışmakta ve yaşamaktadır. Avrupa Birliği Komisyonu raporları Avrupa'ya kaçak yollardan sadece 2014 yılında 276,000 kişinin giriş yaptığını göstermektedir (Aksoy, Taşkın 1917: 1719). Bu rakam sonraki yıllarda artış göstermekle birlikte son dört yılda sıkılaştırılan sınır kontrolleri ve çevre ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmalarıyla düşüş eğilimine girmiştir.

Özellikle Türkistan, Orta Asya bölgesindeki radikal akımlar ve bu tür hareketleri bahane olarak kullanıp tek adam etrafında oluşturulan anti demokratik baskıcı otoriter idareler doğu batı doğrultusundaki göç hareketlerinin uzak doğu uçlara kadar erişmesine neden olmuştur. Afganistan'da bir türlü kurulamayan istikrar, Pakistan'daki etnik ve mezhepsel çatışmalar, İran'daki teokratik baskıcı idare Soğuk Savaş sonrası Karadeniz doğu ve güneydoğusundaki göç hareketlerinin boyutunda çarpan etkisi yapmıştır.

Bu dönemde Karadeniz havzası üç temel sorunla karşılaşmış: bu sorunlar gündelik yaşamı yakından etkileyerek göç hareketlerini tetiklemiştir. Soğuk savaş sonrasının halkların yerlerini, yurtlarını bırakmalarına neden olacak büyüklükte olumsuzluklarla gelişen ilk sorunu etnik çatışmalardır. En kanlı örneği Bosna Krizi esnasında yaşanan etnik çatışmalar özellikle Balkanlar'da kitlesel göç hareketlerini tetikleyici etkide bulunmuştur. Dönemin ikinci toplumsal ardışık krizleri beraberinde getiren sorunu hızla yükselen radikalizm ve Özellikle Suud Vahhabi anlayışının petro-dolarla desteklenip, eski Demirperde ülkeleri bölgesindeki boşluktan faydalanarak radikal bir anlayış içinde yayılmasıdır. Yükselen ekstremist akımlar beraberinde öğreti anlaşmazlıklarını ve inanç temelli terörü getirerek dış müdahaleye olanak sağlamıştır.

Düzensiz göç ile işgücü göçü karakteristik özellikleri, menşe ülke ile korunan bağları ve hedef ülke işgücüne yaptıkları katkı nedeniyle birbirinden farklı kavramlardır. Düzensiz ve illegal göç kavramına eşlik eden bir diğer olgu insan kaçakçılığıdır ve modern köleliğin bir türü olan bu yöntem düzensiz göçün de alt kollarından birisini oluşturur. Çaresizce daha iyi şartların bulunduğu alanlara göç etmek isteyen insanların ümitleri tacirler tarafından acımasızca sömürülür. Karadeniz Havzası'nın iç çap bölgesinde yaklaşık 400 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Daha önce de dikkat çekildiği üzere Karadeniz Havzası üzerinden batı yönünde, belli bir kademe doğrultusunda Rusya, Balkanlar, Türkiye ve Avrupa ülkelerini hedefleyen göç hareketliliğinin yukarıda bahsedilen Afrika ve Arap Yarımadası menşeli hareketlilikten gerek karakteristik, gerek sınıfsal aidiyet, eğitim düzeyi ve gerekse tek ya da çift yönlü olma niteliği açısından farklı olduğunu saptamak olasıdır.

Bu kapsamda AB'nin doğu sınırında bulunup, Karadeniz yakın çevre havzası ile AB arasında tampon vazifesi gören üç ülkenin, Ukrayna, Moldova ve Romanya'nın karşı karşıya olduğu düzensiz göç, iş gücü göçü ve insan kaçakçılığına göz atmak

Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliği hakkında bir fikir verebilecek özelliكتedir. Örneğin, Moldova gibi çok fazla güvenlik sorununun yaşanmadığı bir ülkede bile Soğuk Savaş sonrasında ilk 20 yılında yaşanan düzensiz göçün %1'inin insan kaçakçıları tarafından yönlendirildiği bilinmektedir. Bu dönemde hazırlanan raporlara göre insan kaçakçılığının hedef ülkelerinden birisi Türkiye iken diğeri Rusya'dır (Boroda 2008: 9). Ukrayna ve Moldova Karadeniz'in kuzeybatısında Rusya'dan Balkanlara geçiş noktasındadırlar. Bu nedenle her iki ülke de düzensiz göçün hem hedefi hem de transit geçiş güzergahıdır. Soğuk Savaş sonrasında ilk 10 yıllık diliminde: Ukrayna'daki düzensiz göçmen sayısı yaklaşık 70 bin idi (Boroda 2008: 35).

Balkan ülkesi olup, 2007 yılı Ocak ayında AB üyeliği resmen başlayan Romanya, Moldova ile benzer şekilde düzensiz, illegal göç hedef ülkelerinden birisi haline gelmiştir. Romanya'da 2013 yılı başında 200 bin ile 300 bin arasında düzensiz göçmen ya da yabancı işgücü bulunacağı öngörülmüştür (Boroda 2008: 16). AB üyesi olduktan bir yıl sonra, 2008 senesinde Romanya'da yasal olarak oturma izni bulunan yabancı sayısı 43.588'dir. Bu tarihte 8.677 Türk vatandaşı Romanya'da yasal oturma iznine sahipti. Bu rakam 10.973 olan Moldova'dan sonraki en yüksek ikinci orandır (Boroda 2008: 17).

Balkanlar'ın doğusunda yer alması nedeniyle Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketliliğinden doğrudan etkilenen üçüncü ülke Ukrayna'dır. Enteresan şekilde 2008'li yıllarda Rusya'dan (22.593), Çin'den (8.474) sonra Ukrayna'ya en çok göç gönderen üçüncü ülke Türkiye'dir (5.159) (Boroda 2008: 36). Sonraki yıllarda bu oranlar değişmiştir. Buna karşın AB Bölgesi ile Balkanlar arasındaki tampon bölgeyi oluşturan üç ülke göç hareketlerinden yakından etkilenmiştir. Üç ülke içerisinde Romanya 6. Büyüme ile 2007 yılında AB üyesi olarak FRONTEX sınır kontrol, koruma sistemine dahil olmuştur. Buna karşın diğeri iki ülke Ukrayna ve Moldova için yakın gelecekte Birlik üyeliği olası görülmemektedir.

Benzer durum gelişmemiş, uluslaşma süreci tamamlanmış, seküler anlayıştan ve modern devlet anlayışından uzak formasyonu ile ana göç kaynaklarından birisi olan Ortadoğu ile AB sınırı arasındaki tampon bölge olan Türkiye için de geçerlidir. Özellikle 2010 yılından sonra patlak veren krizler, Karadeniz Havzası'nın güney kanat ülkesi Türkiye'yi Suriye, Afganistan, Irak, İran ve hatta kuzeydoğu Afrika'dan gelen düzensiz göçün depo ülkesi yapmıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk 20 yılında yaşanan büyük oranda Karadeniz Havzası kaynaklı göç hareketliliği Soğuk Savaş sonrasının üçüncü 10 yılında yerini büyük oranda Arap Yarımadası, Afganistan ve hatta Kuzey Afrika kıyılarından gelip Türkiye üzerinden geçerek Romanya ya da Bulgaristan'a ulaşmayı hedefleyen göç akınına bırakmıştır. Örneğin, Türkiye ile AB arasında Geri Kabul Anlaşması'nın imzalandığı 2016 yılı sonrasındaki bir yılda Türkiye üzerinden Karadeniz'e geçip buradan Romanya'ya ulaşmaya çalışan 500 göçmen Romanya makamları tarafından yakalanmıştır (Boitiaux, 2017). Sınır ötesi, çok uluslu illegal komplike örgütlenmelere dönüşen göçmen kaçakçılarının organizasyonlarıyla yakalanmadan sınırı aşanların sayısı kuşkusuz bu rakamın çok üstündedir. Bulgaristan yerine özellikle Romanya'yı hedefleyen bu hareketliliğin hedefi elbette Batı Avrupa'dır.

Resmi rakamlara göre 2021 yılı başında Türkiye'de koruma altında bulunan göçmen sayısı 4 milyonun üzerindedir. Bu rakama kayıtsız göçmenler dahil değildir. Kayıtsız göçmenlerle birlikte Türkiye'de bulunan mülteci rakamı yaklaşık 5 milyondur. Bu oran nüfusun %1.6'sı gibi, diğer bir ifadeyle sokakta yürüyen hemen hemen her 10 kişiden ikisinin düzenli ya da düzensiz göçmen olduğu bir durum yaratmıştır. Bu kadar yüksek bir oranın gelecekte nasıl yönetileceğinin belirsizliği Türkiye için ciddi güvenlik risklerini beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği, kuzeydoğu sınırındaki ülkelere yaptığından daha katı göçmen politikalarını Türkiye'ye karşı uygulayarak göç hareketliliğini Türkiye'de enterne edip

sınırlarını korumayı önceleyen bir politika takip etmektedir. Böylece AB, insani olmanın çok ötesinde politikalarla göçü Birlik sınırlarından uzak tutup, özellikle Türkiye'nin göçmen depo ülkesi olması için kuruluş idealleriyle hiçbir şekilde uyuşmayacak politikaları uygulamaya koymuştur. Bu politika Ortadoğu menşeli göç boyutunda olmasa da Karadeniz Havzası'nda gerçekleşen hareketliliği de yakından etkilemektedir. Sorunun sürdürülebilir bir anlayışla çözümü için AB'nin uyguladığı katı göç ve göçmen politikasının kapsamlı revizyondan geçirilmesi elzemdir.

Avrupa Birliği ve Karadeniz Havzası'ndan Geçen Göç

İnsanlık tarihinde yakın ve uzak havzalarındaki nüfus hareketliliği, kültürel gelişim, bilgi değişimi, barınma, beslenme olanaklarıyla önce çıkan Akdeniz ve Karadeniz beşeriyet tarihindeki kitlesel yer değiştirme hareketlerinde de özel bir yere sahiptir. Okyanus aşabilecek büyüklükte gemilerin bu denizlerde inşa edilmesi, tarih öncesi döneme bile ışık tutabilecek arkeolojik buluntuların her iki deniz yakın havzasında çokça bulunması ve köklü uygarlıkların bu havzalarda gelişmesi Akdeniz ve Karadeniz'in bilinen tarih skalasında insanlık için önemini ortaya koymaktadır. Uygarlık gelişimi, bilgi birikimi değişimi, barış, savaş kavramlarına merkezlik yaptıkları kadar her iki deniz de göç hareketlerinin ana destinasyonu ola gelmiştir.

Son yüzyılın, belki de bilinen tarihin en yapısal ve kurumsal, organize, ekonomik olarak hegemon, istikrarlı, demokratik ilkelerin uygulandığı örgütlenmesi olan Avrupa Birliği (AB)'dir. Birlik, istatistik bürosu EUROSTAT verilerine göre AB ülkeleri Soğuk Savaş sonrasında işgücüne dayalı hızla artan bir göç baskısıyla karşı karşıya kalmıştır (Boroda 2008: 20). Bu bir şekilde yönetilebilecek krize düzensiz göçün eşlik etmesi Birlik için sorunu içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Avrupa Birliği'nin göç politikasında iki ayırım söz konusudur. Birlik göç politikası Soğuk Savaş süresince dönemin şartlarının da etkisiyle 1990 yılına kadar AT'nin iç pazar ihtiyacına göre şekillenmiştir. Buna karşın Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk şoku atlatıldıktan sonra, özellikle 2000 yılından itibaren Birlik ihtiyaçlarına göre şekillenen göç politikasıyla karşılaşılır. Karadeniz Havzası kuzeyinden Schengen Bölgesini hedefleyen insan kaçakçılığı, fuhuş, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve yasadışı göç nedeniyle artan güvenlik açığı karşısında Birlik, göç kaynaklarını rehabilite etmeyi değil, işbirliğini sıkılaştırarak sınırlarından içeri düzensiz göçmen girişini engellemeyi hedeflemiştir. Bu politika sonucunda Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını hedefleyen düzensiz göçe kaçınılmaz olarak oranı hızla artan insan kaçakçılığı eşlik etmeye başlamış, Birlik kuzey sınırındaki iki ülke Moldova ve Ukrayna, güney sınırındaki diğer ülke Türkiye, düzensiz göç ve insan kaçakçılığıyla baş etmek zorunda bırakılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönem, Bloklar politikasının güvenlikçi anlayışından kurtulan AB'nin çok vitesli bir anlayışla kurumsal entegrasyonunu adım adım ileri taşımaya yönelik politikaları uygulamaya koyduğu zaman dilimidir. Tarih boyunca Balkanlar, Orta ve Batı Avrupa'nın güvenlik derinliği olup, iki dünya savaşı da bu zorlu coğrafyada başladığından Birlik öncelikli olarak Balkanları rehabilite ederek büyük kısmı eski Demirperde ülkesi olan Balkan devletlerini üyeliğe kabul edip, bünyesine almıştır. Aynı rasyonel tutum ve siyaset göçün yönetilmesi konusunda uygulanmamıştır. Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi Rusya Federasyonu'nun tutumu nedeniyle Ukrayna, sınır sorunları bahanesiyle Moldova üyeliğe kabul edilmemiş, bu iki devlet Karadeniz yakın havza kuzeyinde Birlik sınırlarını oluşturmuştur.

Türkiye'nin durumu tamamen farklıdır. Birlik, 1959 yılı Temmuz ayında üyelik başvurusunda bulunan Türkiye'yi kendisinden uzaklaştırmayı çıkarlarına aykırı görmekle birlikte, bünyesine katmayı da kabullenememektedir. Dolayısıyla

Türkiye, Karadeniz Havzasının güneyinde Birliğin göç sınırını oluşturmuştur. Nitekim son 20 yılda artan göç AB açısından istenilen bir gelişme olmamış aksine göçün AB sınırlarının dışında durdurulması birinci öncelik olmuştur. Denilebilir ki, güçlü kurumsal yapısına, ekonomik gücüne ve yaklaşık yarım asırdan fazladır işleyen örgütlenme tecrübesine rağmen Birlik politikaları göç krizi karşısında yetersiz kalmıştır. Üye ülkeler Birliğin göç krizini yönetememesi, ortak çözüm mekanizmalarının üretilmemesi üzerine kendi siyasetlerini uygulamaya koyarak sorundan en az zarar görmeyi amaçlamışlardır.

İnsanlık tarihi boyunca defalarca tecrübe edildiği üzere gerek Karadeniz Havzası'ndan geçen gerekse Ortadoğu ülkelerinden gelen göç hareketi Avrupa'ya doğru akışını sürdürecektir. Birliğin günlük politikalarla göç sorununu yerinde çözmeyi değil, Birlik bölgesini göçü sınırları dışında durdurmayı amaçlayan politikalar üretmesi aslında suyun akışını tersine döndürmeye çalışmak gibi uzun vadede sonuç vermektan uzak bir siyasettir. Sadece Karadeniz yakın havzasında yaklaşık 25 milyon göçmen bulunmaktadır. Bu rakam yakın havza nüfusun yaklaşık %7'sine denk gelmektedir (Sönmez 2016: 3). Diğer bir ifadeyle Karadeniz yakın havzası ülkelerde sokakta yürüyen her 10 kişinin birisi yaşadığı topraklardan koparak yabancı bir kültür ve çevrede yaşamak zorunda kalan insanlardan oluşmaktadır. Daha önce de dikkat çekildiği gibi bu oran Türkiye'de iki kat fazladır.

Paradoksal bir anlayışla Avrupa Birliği kuruluş idealleri ve prensipleriyle hiçbir biçimde uyumlu olmayacak bir şekilde göç baskısına ve yüküne fiziksel olarak ortak olmak istememektedir. Kısıtlı fonlamalarla göçün Birlik sınırları dışına enterne edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Birlik göç konusunda tutarlı bir politika da oluşturamamıştır. Birbiri ardına çıkartılan direktif, yönerge, uygulama benzeri iç düzen kararları birlik organlarındaki kafa karışıklığına işaretler ve bu uygulamalar sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Doğal olarak Birlik politikaları devamlılık ve uyumdan yoksundur. Oysa uzak ve yakın Karadeniz Havzası, Kuzey Afrika ve Ortadoğu AB'nin ikinci derece güvenlik sahasıdır. Büyük oranda uluslaşmasını tamamlayamamış, seküler, çağdaş hukuk normlarından uzak, alt yapıları yetersiz, sağlık sistemi gelişmemiş, ekonomik olarak alt gelir grubunda yer alan bu bölgelerde meydana gelecek her tür olumsuz gelişme kaçınılmaz olarak göçü tetikleyecek, kartopu gibi büyüyen mobilize kitleler doğal bir dürtüyle Birlik sınırlarını zorlayacaktır. Bu nedenle yapılması gereken insani yardımlar, kalkınma programlarının devreye sokulması, refahtan bu ülkelere de pay ayrılması, bu ülkelerde anti demokratik rejimlerin yaşayamaması için gerekli tedbirlerin uygulamaya konulup güven artırıcı önlemlerin hayata geçirilmesidir. Göçün en önemli nedenlerinden birisi güvensizliktir. Bu kapsamda güven artırıcı önlemlerin dezavantajlı gruplar için uygulamaya konulması göçün kaynağında rehabilitasyonu için yaşamsal önemdedir. Son dönemde uygulanan politikalar çok sayıda rehabilitasyonu güç komplikasyona neden olmaktadır.

Birlik sınırlarının sıkı bir şekilde göçmenlere kapatılması çok sayıda insani sorunu da beraberinde getirmektedir. Kitlesele ölümler, denizde boğulmalar, insan kaçakçıları tarafından denizin ortasında kaderine terk edilme, salgın hastalıklar, insan ticareti, organ mafyası faaliyetleri insanlık onuru ile hiçbir şekilde bağdaşmayacak bu sorunların sadece birkaçıdır.

Göç yollarının güvensizliği, insan ticareti ve illegal grupların alan kazanma çabaları gerek mülteciler için gerekse de Birlik için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun için Birlik göç politikası, dış politika ve güvenlik politikasıyla uyumlu hale getirilmelidir. Bu amaçla üçüncü ülkelerle iş birliği yoğunlaştırılmalı ve göçün güvenliği sağlanmalıdır. Birlik tarafından Soğuk Savaş sonrasında göç ile ilgili olarak alınan kararlar ve uygulanan politikalar bir bütün halinde değerlendirildiğinde üç temel sorunla karşı karşıya gelinir: (1) Birlik Soğuk Savaş sonrası dönem politikaları gerek Karadeniz

Havzası'ndan gerekse diğer bölgelerden Birlik sınırlarını hedefleyen göç hareketliliğinin çözümüne yönelik uzun erimli, sürdürülebilir politikalar üretilmemiştir (2) Birlik göç konusunda kendi içinde birliğe sahip değildir. Bu nedenle ortak karar alma mekanizmaları etkisiz kalmaktadır (3) Birliğin göç yönetimi insancıl olmaktan uzaktır ve bu konuda henüz hareket tarzını belirleyebilecek net bir çerçeve tüzük ya da idari kurallar bütünü oluşturulamamıştır. Oysa son dönemlerde karşılaşılan yüksek artış hızına karşın göç Birlik için bilinmedik, yeni karşılaşılan bir kavram değildir.

Birlik, Soğuk Savaş süresince dehşet dengesi dönemi dahil 1957-1990 yılları arasında göç ile karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ilk karmaşa dönemi olan 1990-1999 arası dönem Birlik göç politikalarının yeni döneme hazır olmayıp, yetersiz kalacağına belli olduğu dönemdir. ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırıları sonrasında kaosa sürüklenen Karadeniz Havzası ve Ortadoğu'dan Birliğe yönelen yüksek oranlı göç dönemi bu kategorizasyonun üçüncü dilimini oluşturmuştur.

İlk dönem olan Soğuk Savaş süresince, 1957 yılındaki kuruluş idealleri doğrultusunda göç krizi ortak politikalarla yönetilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Blok politikasının ve Sovyet otoriter iç siyasetinin de etkisiyle Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını aşmaya çalışan büyük boyutlu göç dalgasıyla karşılaşılmemiştir. Emegın dolaşımının serbest hale getirilmesi Birlik iç sınırlarındaki mobilizasyonu artırmakla birlikte kitlesel yer değiştirmelerle karşılaşılmemiştir. Buna karşın, emegın serbest dolaşımı Birlik genişleme süreçlerinde en tartışmalı başlıklardan birisi olagelmıştır.

Spontane olarak üretilen amaçlar, araçlar, yöntem ve kurallar ihtiyaca göre değiştirilerek anlık çözümlerle sorunun üstesinden gelinebilmiştir. Nitekim Yunanistan, Portekiz ve İspanya Birliğe katıldıklarında bir süreliğine emegın serbest dolaşımının dışında bırakılmışlardır. Üç ülke ve sonraki üyeler

için emeğin dolaşımı serbest bırakıldığında da Birlik politikalarını zorlayacak kitlesel göç hareketleriyle karşılaşmamıştır (Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration, 2004: 298-299) Bu durum Birliğin Soğuk Savaş sonrasında göç krizini yönetmekte yetersiz kalmasının başlıca nedenlerinden birisi olacaktır.

Birlik, 1970 yılından itibaren göçmen politikalarını düzenlemeye başlamış, 1974 senesinde Bakanlar Konseyi göçmen işçiler ve aileleri için ilk hareket planını açıklamıştır (Stöcker 2014: 25). Bu girişim 1960 yılından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde çalışmaya başlayan Türk işçileri de yakından ilgilendirmiştir. Türkiye ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında 31 Ekim 1961 tarihinde imzalanan Türk İşgücü Antlaşması Birlik çekirdek ülkelerine Türk işgücü akışını hızlandırmıştı. Birlik, yerinde bir politikayla, 1976 senesi gibi erken bir tarihte TREVI (terörizm, radikalizm, ekstremizm ve uluslararası şiddet) yaklaşımını *ad hoc* forum olarak yürürlüğe sokmuştur. Kısa süre sonra TREVI kuralları Birlik (bu dönemde Topluluk) hukuku içerisinde de yer almaya başlamıştır (McMahon 2015: 292). Birliğin, Soğuk Savaş sürerken, Helsinki'de başlayan AGİT sepetleri kapsamında geliştirdiği bu politikalar Karadeniz Havzası'ndaki göç hareketlerini sınıflandırarak kontrol edebilecek kurumsal anlayışın geliştiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Soğuk Savaş'ın bitimine beş yıl kalmışken 1985 senesinde Birlik tarihinde ilk defa göç politikalarının yönetimi için somut adımlar atılmıştır. Bu kapsamda 1992 yılına kadar tek pazarı oluşturacak olan Tek Avrupa Senedi kabul edilmiştir. Tek Avrupa Senedi'nin amaçlarından birisi de serbest dolaşım önündeki engellerin kaldırılması olduğundan Birlik bir yandan iç bünyesindeki mobilizasyonu teşvik etmeyi amaçlarken dışardan gelecek göçe karşı kalıcı çözüm üretebilecek herhangi bir somut adım atılmamıştır (The Single European Act, 09.06.87). Buna karşın Birlik sınırları dışından, özellikle Karadeniz Havzası'ndan Birlik sınırlarını hedefleyecek göç

karşı politika oluşturulamaması durumu ortaya çıkmıştır. Bu anlayış gelecekte çokça soruna neden olabilecek sürecin şekillenme aşamasının müdahale edilmeyerek doğal seyrine bırakılmasıdır. Nitekim Birlik tarafından tercih edilen sorunu görmezden gelme politikası daha sonraki yıllarda göçün yönetilmesinde karşılaşılabilecek güçlüklerin temelini oluşturacaktır.

Sonraki yıllarda da politika değişikliğine gidilmeyerek güvenli sınırlar arkasında Kale Avrupa anlayışı güç kazanmıştır. Bu amaçla oluşturulan politikalarda öncelikli hedef, Birlik üyesi olmayan üçüncü ülkelerden gelen düzensiz göçün, sınır kontrolleri yöntemiyle engellenmesi olarak belirlenmiştir. Sınır kontrolleri artırılırken, üyeler arasında dolaşım serbestiyetinin artırılması teşvik edilmiştir (The Schengen area and Cooperation, 1985). Bu kapsamda TREVI doğrultusunda sınır kontrolleri artırılmış ve 1989 senesinde birlik içinde harmonizasyonu hedefleyen Palma Belgesi hazırlanmıştır ("Palma Document", 1989).

Bunlara ek olarak Soğuk Savaş'ın fiilen sona erdiği 1990 senesinde Dublin Konvansiyonu ile ilk defa üye ülkelerden sınırlarına gelen sığınmacıların başvurularıyla ilgili işlemleri yapmaları istenmiş, böylece iltica başvurularının düzene konulması amaçlanmıştır. Bu tarihten 2000 yılı başına kadar Soğuk Savaş sonrası dönemin yarattığı karmaşa, etnik çatışma, radikalizm gibi sorunlara yönelik politikalar yine Birlik tarafından üretilmeye çalışılmış fakat özellikle 2000 yılı sonrasında artan insan mobilizasyonunun yönetilmesinde esaslı sorunlarla karşılaşmıştır (Spiegel, 2020).

Avrupa Topluluğu 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği olmuş, kurumsal anlamda daha sıkı, daha hızlı ve etkili politikaların yürürlüğe konulabilmesi için yapısal değişimler uygulamaya konulmuştur (Agenendt 2003: 188). Bütün bu kurumsal yeniliklerin ve politika simülasyonlarının Soğuk Savaş sonrasında en kapsamlı, nerede

duracağı belirsiz krizlerinden birisi olacak olan göç krizine yerinde, etkili çözümler üretmesi beklenebilirdi. Oysa böyle olmamıştır. Göçün AB sınırları dışında karşılanarak sorunun çözülmesine yönelik politikalar uygulamaya konularak krizin derinleşmesine neden olunmuştur. Avrupa Sınır Koruma Muhafız Ajansı (FRONTEX) 2005 yılında Varşova'da kurularak göçü AB'den uzak tutmayı hedeflemiştir (Europäische Agentur für die operative, 2011).

Dikkat çekici bir şekilde 1954 senesinde kurulan Varşova Paktı, Balkan ülkelerinin Komünist sistemden çıkmasını engellemeyi hedeflemiştir. Benzer biçimde, 51 sene sonra 2005 yılında Varşova'da imzalanan antlaşma ile kurulan FRONTEX, Karadeniz, Akdeniz ve Ege'yi ölüm koridorlarına, karaları ise geçilmesi olanaksız bariyerlere çevirerek göçmenleri Birlik sınırlarından içeri sokmayı, göç yükünü depo ülkelerde karşılamayı hedeflemiştir. Karadeniz Havzası'nda gerçekleşen göç hareketliliği son yıllarda ivmesini kaybetmiştir. Bu durumun temel nedeni Birliğin yapıcı politikalar üretmesi değil, güvenlik derinliği Balkanların büyük oranda rehabilite edilmesi ve Soğuk Savaş sonrası kaosun bölgesel cepler halinde yerini yeni düzenin oluşturduğu sükuna bırakmaya başlamasıdır.

Sonuç

Soğuk Savaş süresince, özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyet Yöneticisi Joseph Stalin tarafından zorla Sibirya'ya ve diğer yaşanması güç alanlara gerçekleştirilen zorunlu iç göçler haricinde Sovyet Yönetimi tarafından Avrupa yönünde göç engellenmiştir. Öyle ki, Sovyetler Doğu Almanya'da yaşamak istemeyen Almanların Batı Almanya'ya geçişini engelleyebilmek için 1961 yılında Berlin Duvarı'nı inşa etmişlerdir.

Karadeniz Havzası sahip olduğu özgün konum ile bilinen tarih süresince ana göç güzergâhlarından birisi olagelmıştır. Yakın tarihteki Kafkas göçlerinin acı hatıraları halen kayıtlardadır.

Soğuk Savaş döneminde yavaşlayan bu tarihi mobilizasyon Soğuk Savaş sonrasında hızlı bir artış trendine girmiştir. Karadeniz Havzasındaki göç hareketliliğine dünyanın diğer yerleri ile benzer olarak insan kaçakçılığı başta olmak üzere çok sayıda illegal faaliyet eşlik etmektedir. Karadeniz üzerinden geçen göç dalgasının hedef varış noktası AB Bölgesiyken, göçe kaynaklık yapan menşe ülkeler uzak ve yakın havzada geniş bir alana yayılmıştır.

Karadeniz'in güneyi olan Arap Yarımadası'ndan önce Türkiye, mümkün olursa Avrupa; Akdeniz'in güneyi Kuzey Afrika'dan Batı Avrupa'ya hedefleyen göç hareketliliğinde temel dürtü daha güvenli, daha müreffeh, kurumsal devlet yapısının bulunduğu, istihdam ve sağlık olanakları gelişmiş, mezhep çatışmalarının olmadığı, hukukun üstünlüğünün korunduğu ülkelerde yaşayabilmektir. Bu göç hareketleri savaşlarla, salgınlara ve hatta kıtlık, kuraklık gibi doğal afetlerle tetiklenebilecek büyük oranda tek yönlü bir harekettir. Bu tür mobilizasyon menşe ülkeye dönme motivasyonundan yoksundur. Hareketliliğin karakteristiği değerlendirildiğinde bu hareketin büyük oranda, mevcut yaşam koşullarından kaçıp, geri dönmek üzere yola çıkan kitlesel ve tek yönlü göç olduğu görülür.

Uluslaşma ve ulus devlet kurma sürecinin henüz tamamlanamadığı ya da emekleme halinde olduğu Kuzey Afrika'dan otoriter şeyhlikler tarafından idare edilen Arap Yarımadası'ndan önemli kısmı Akdeniz'den geçip gelişmiş Avrupa'ya ve gelişmekte olan Türkiye'ye yönelik göç hareketleriyle karşılaştırıldığında Karadeniz'deki göç mobilitesinin görece düşük yoğunlukta ve genelde Karadeniz ve Akdeniz'in güney ve güneydoğusundaki hareketlilikten daha farklı koşullarda şekillendiğini söylemek mümkündür. Karadeniz havzasında gerçekleşen göç hareketliliğinde Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsizliği ve güvenlik riskleriyle yüklü koşullar doğrudan etkili olmaktadır.

Buldukları topraklarda yaşamları zorlaşan toplulukların daha rahat ve güvenli bir yaşam süreceklerine inandıkları bölgelere göçmeleri beşeriyet tarihi ile yaşıt bir olgudur. II. Dünya Savaşı sonrasında en ciddi mülteci krizi AB'nin Doğu sınırlarında yer alan Türkiye'nin hemen güneyinde yaşanmakta ve kriz her geçen gün daha baş edilemez bir hal alarak ekonomik olduğu kadar insani sorunlara da sebebiyet vermektedir. Buna karşın AB ülkeleri, mültecileri topraklarına sokmadan mümkün olduğu oranda az maliyetle sınırlarının uzağında tutmak yönünde bir politika takip etmektedir. Bu bağlamda AB tarafından Türkiye'ye biçilen rol mültecilerin depo ülkesi olmanın kabullenilmesi ve AB Bölgesini hedefleyen düzensiz geçişleri engelleyerek özellikle Suriyeli mültecileri AB topraklarından uzak tutmasıdır.

AB ülkeleri büyük oranda önemli kısmını az gelişmiş toplulukların kaynaklarını kullanarak biriktirdikleri refahı yakın çevredeki yoksul halklarla paylaşmaya ya da tüm hayati risklere karşın güvenli AB topraklarına ulaşmaya çalışan mültecilere yardım etmeye gönülsüzdür. Bu noktada AB sınırındaki geçiş bölgeleri önem kazanmakta ve AB üyeliği yolunda ilerleyen Türkiye'nin coğrafi konumu bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Zira Türkiye, güven ve istikrarın sağlanamadığı fakir Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle müreffeh Avrupa Bölgesi arasında doğuyu-batıya bağlayan coğrafi bir köprü konumundadır. Bu nedenle mülteci akımlarındaki en önemli illegal geçiş ülkeleri listesinin ilk sıralarında bulunmaktadır. Türkiye, AB sınırlarına kara ve deniz bağlantısı sağlayan en stratejik ülkedir ve AB Bölgesine yönelik mülteci akımının yaklaşık %50'si Türkiye üzerinden gerçekleşmektedir. Buna karşın AB Bölgesi'ne mülteci hareketliliği sadece Türkiye üzerinden değil, Kuzey Afrika'dan ve diğer sınırlardan da yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir.

Karadeniz Havzası'ndan AB Bölgesini hedefleyen göç 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir yükseliş trendi yakalamış olmakla birlikte son yıllarda bu motivasyonun azaldığı görülmektedir.

Söz konusu saptamayı destekler şekilde son yıllarda Karadeniz havzasındaki insan kaçakçılığı oranları da azalmıştır. Buna karşın Karadeniz Havzası istikrarın sürdürülebilir olduğu sürece göç motivasyonunun düştüğü, bozulan istikrarla birlikte göç hareketlerinin hızlı yükseliş yaşadığı geniş bir bölgedir. Havzada barışın ve kurumsal devlet yapılarının sağlanması göçün olumsuz etkilerini minimize edebilecektir. Yakın çevresindeki diğer devletlerden farklı olarak Karadeniz Havzası kültürel geçmişiyle kurumsallaşmaya, seküler toplum yapısına ve uluslaşma sürecine daha yatkındır. Bu nedenle havzada göçü yerinde rehabilitasyon görece daha kolaydır.

Kaynakça

- Agenendt, S., (2003), *Regelung und Vermittlung: Die Rolle internationaler Migrationen*, Dietrich Thränhardt, Uwe Hunger (Ed.) *Migration im Spannungsfeld von Globalisierung und Nationalstaat*, Wisbaden, Westdeutsche Verlag.
- Aksoy, M., Taşkın, F., (2017), “Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve Mülteci Sorunu”, *Geçmişten Günümüze Göç*, C. III (ed. Osman Köse), Canik Belediye Başkanlığı: Samsun. s. 1719-1724.
- Boitiaux, C. (2017). *Migrant routes: 'The Black Sea is more dangerous than the Mediterranean'*, <https://www.infomigrants.net/en/post/5314/migrant-routes-the-black-sea-is-more-dangerous-than-the-mediterranean> (Erişim Tarihi 23.02.2021).
- Boroda, M., (2008), *Migration Trends and Policies in the Black Sea Region: Cases of Moldova, Romania and Ukraine*, Institute for Public Policy Institute for Development and Social Initiatives (Vittorul) International Centre for Policy Studies: Kiev.
- Chifu, I., (2013), “The East-West Black Sea/Caspian Sea Corridor in the Age of Uncertainty”, *Black Sea Trust Report for Regional Cooperation*, Romania.

- David, C., (2006). "Europe's Demographic Future: Determinants, Dimensions, and Challenges", *Population and Development Review*, C. 32, The Political Economy of Global Population Change, 1950-2050.
- Duran, A., Köse, İ., (2017), "Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 6. s. 291-314.
- Erkan, S., (1993), *Kırım Kafkasya ve Doğu Anadolu Göçleri (1878-1908)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gaber, Y., (2018), "Security Triangel in the Black Sea Region: Turkey, Russia, United States", *Panorama of Global Security Environment 2017-2018, The Central European Perspective*, (ed. Robert Ondrejcsak, Peter Bator etc.), Stratpol, Bratislava, Slovakia. s. 198-220.
- Köse, İ., (2011), "Paris Barış Konferansı ABD Tutanaklarında Beyaz Ordu Liderleri ve Bolşevikler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Dergisi, Y: 5, S: 10. s. 125-150.
- Köse, İ., (2020). "Soğuk Savaş Sonrası Dönem Karadeniz'de Güç Mücadelesi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Y: 15, S: 29. s. 203-226.
- Köse, İ., (2016). "Avrupa Birliği'nin Mülteci Açmazı ve Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7 Sayı:1. s. 1-27.
- McMahon, S., (2015). "*Handbook of the International Political Economy of Migration*", *Regional integration and migration in the European Union*, Leila Simona Talani, Simon McMahon, (Ed.) Northampton, Edward Elgar Publishing, 2015.
- Palma Document*, (1989). *Free Movement of Persons. A Report to the European Council by the Coordinators Group, Council of the European Community*, (1989 Madrid), https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/1989_madrid_zirvesi_baskanlik_avrupa_topluluklari_en.pdf (Erişim tarihi 01.02.2021).

- Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration, Migration und Integration –Erfahrungen nutzen, Neues wagen*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, (2004). Nürnberg, s. 298-299.
- Sönmez, P. (2016). “The EU’s Black Sea Initiatives and their Effects on Migration Control and Security Cooperation”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 49. s. 1-16.
- Spiegel (2021).
<http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-so-funktioniert-die-dublin-verordnung-a-1029803.html>
(Erişim Tarihi 01.02.2021).
- Stöcker, K., (2014). *Migration in der Europäischen Union: Versuch einer Kohärenten Politik*, Hamburg, Diplomica Verlag.
- Şimşir, B., (1970). *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler-II*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- The Schengen area and cooperation*, (1985), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133020> (Erişim Tarihi 01.02.2021).
- The Single European Act, the official journal of the European Communities*, No L 69/1, (29.06.87), https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF (01.02.2021 tarihinde erişildi).
- Tim, H., (1998)., *Source Book on Public International Law*, C. I, Gavendish Publishing Limited: London.
- Verordnung (Eu) Nr. 1168/2011 Des Europäischen Parlaments Und Des Rates*, (2011). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2011.304.01.0001.01.DEU (Erişim Tarihi 01.02.2021).